

6. Дело об отводе земли грекам, переселившимся из Крымского полуострова в Азовскую губернию, занимавшимся рыбным промыслом // Російський державний історичний архів, фонд. 379, оп. 1, спр. 167, арк. 45.
7. Джуха И. Одиссея мариупольских греков : [очерк истории] / И. Джуха. – Вологда : ЛиС, 1993. – 162 с.
8. Калоеров С. Греки Приазовья : [аннот. библиогр. указатель] / С. Калоеров. – Донецк, 1997. – С. 24.
9. Маркевич А. Императрица Екатерина II и Крым [к столетию со дня кончины Екатерины Великой] / А. Маркевич. – Симферополь, 1893. – С. 37–72.
10. Писаревский Г. Из истории иностранной колонизации в России в XVIII в. / Г. Писаревский. – М., 1908. – 340 с.
11. Пірко В. Заселення степової України в XVI–XVII ст. / В. Пірко. – Донецьк, 1998. – 124 с.
12. Тимошевский Г. Духовное и гражданское самоуправление. Православные храмы Мариуполя / Г. Тимошевский [Мариуполь и его окрестности] ; под ред. Д. Хараджаева. – Мариуполь, 1892. – С. 95–121.
13. Хартахай Ф. Христианство в Крыму / Ф. Хартахай. – Симферополь : Тип. Таврич. губ. правл., 1864. – 128 с.
14. Якубова Л. Маріупольські греки [етнічна історія] 1778 р.–початок 30-х рр. XX ст. / Л. Якубова. – К., 1999. – 331 с.
15. Ялі С. Греки в УСРР / С. Ялі. – Харків, 1931. – 208 с.
Стаття надійшла до редакції 7.09.2011 р.

M. Podgayko

POLITICAL AND LEGAL BASIS OF THE FORMATION OF THE GREEK COMMUNITY IN NOTHERN AZOV IN THE LATE OF XVIII CENTURY

Based on comprehensive analysis of literature and sources, the major political and legal aspects of the Greek community's formation in the Northern Azov of late of XVIII century are analyzed. Among them there are: geopolitical and strategic interest of the Russian government in the resettlement of Greeks from the Crimea to Northern Azov; the reasons which made the Greek Christians leave the native places and go to an unknown land; a special status, rights and privileges given to immigrants by the Russian government.

Keywords: *Greek community of Northern Azov, the brevet, Mariupol Greek court.*

**ІСТОРИОГРАФІЯ,
ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА ТЕОРІЯ ІСТОРІЇ**

УДК 930.1:94(477.62=14)"192/193"

Г. В. Гедьо

**ГРЕКИ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я В ІСТОРИЧНИХ ТА ЕТНОЛОГІЧНИХ
СТУДІЯХ 20–30-Х РР. XX СТ.**

В статъе доказано, что тематика и направления научных исследований зависели от задач государственной национальной политики, отражая идеологическую и общественно-политическую ситуацию в стране и ее изменения. Отмечено, что научный процесс характеризовался: институционализацией этнических исследований во Всеукраинской академии наук; приоритетностью языковедческих, этнографических исследований; игнорированием тех выводов ученых, которые противоречили решениям

государственных органов в сфере национально-культурной работы; созданием в труде С. Яли обоснованной в соответствии с классовым подходом и новыми идеологическими установками концепции истории приазовских греков.

Ключові слова: історіографія проблеми, історіографічна ситуація, маріупольські греки.

Актуальним завданням сучасних студій з історії греків України є історіографічний аналіз елліністичної проблематики. Адже сьогодні вітчизняна елліністика накопичила досить різноплановий історіографічний матеріал, що потребує осмислення та систематизації. Перші кроки на цьому шляху були зроблені М. Араджіоні, Є. Чернухіним, О. Капінус, Л. Якубовою [1]. Утім, поза увагою дослідників залишається період, пов'язаний з політичним курсом радянської влади щодо етнічних меншин.

Метою даної розвідки є висвітлення особливостей дослідницьких підходів вітчизняної історіографії 1920–30-х рр. стосовно етнічної історії греків України.

У руслі політики коренізації, яка проводилася більшовицьким керівництвом країни у 1920–1930-х рр. і стосовно греків Північного Приазов'я мала форму «еллінізації» («грецизації»), були створені національні райони та сільради, організовано грецькі школи та педтехнікум, відбулося становлення грецької радянської літератури, театру, преси. І хоча еллінізація не була позбавлена суттєвих вад як у теоретичному обґрунтуванні, так і практичному втіленні, вона відкрила шлях для культурного піднесення, реалізації творчого потенціалу грецької людності. У цей період склалися сприятливі умови не тільки для розвитку греків УСРР, але й дослідження їх історії та культури. Адже завдання «радянського будівництва» у середовищі національних меншин вимагали з'ясування й розуміння етносоціальної та етнокультурної ситуації в республіці.

29 квітня 1924 р. Постановою великої президії Всеукраїнського центрального виконавчого комітету було створено Центральну комісію у справах національних меншин (ЦКНМ) при ВУЦВК. Із діяльністю цієї установи був пов'язаний досить тривалий (1924–1933 рр.) етап історичного розвитку всіх некорінних етнічних компонентів України, у тому числі й греків [2]. Грецьку секцію ЦКНМ очолював С. Ялі. Саме з його ініціативи у 1925 р. було організовано комісію з обстеження грецького населення, яка провела експедиції у місця компактного проживання греків у Маріупольському та Сталінському округах.

За результатами звіту комісії президія ВУЦВК ухвалила резолюцію, що передбачала: а) виокремлення національних адміністративно-територіальних одиниць; б) коренізацію апарату; в) впровадження національного шкільництва та інші заходи з відродження національної культури [3].

Утім, при проведенні подальшої дослідницької роботи давалася ознака нестача висококваліфікованих наукових кадрів. У зв'язку з цим використовувалися можливості культурно-просвітницьких закладів. Одним із них був грецький відділ Маріупольського музею краєзнавства, який із 1926 р. розпочав антропологічні, фольклорні та лінгвістичні дослідження у грецьких селах Приазов'я. Співробітники музею протягом 1926–1930 рр. узяли участь у деяких історико-етнографічних експедиціях, підготовці словника грецьких діалектів краю, сформували експозиції, присвячені традиційній культурі маріупольських греків, що демонструвалися на республіканських та міжнародних виставках [4].

Завдання науково-дослідної роботи потребували координування зусиль ентузіастів, забезпечення пошуків краєзнавців серйозною науково-методичною базою. Саме тому до організації та здійснення вивчення національних меншин залучилися

науково-дослідні установи Всеукраїнської академії наук. Згідно з постановою Історико-філологічного відділу ВУАН від 28 січня 1929 р. було створено спеціалізований відділ – Кабінет нацменшин при Етнографічній комісії Всеукраїнської академії наук [5]. Науковці відділу здійснювали комплексні дослідження, зосереджуючи свою увагу перш за все на процесах, пов'язаних із радянізацією сіл, де компактно мешкали національні меншини, на вивченні особливостей культури і побуту, а також духовному взаємовпливі різних національностей – поляків, німців, євреїв, греків, циган, болгар, чехів, албанців.

Залучивши працівників Кабінету по вивченню національних меншин, а також декількох ленинградських учених, С. Ялі організував всебічне вивчення минувшини греків в Приазов'ї, склавши для цього спеціальну програму [6]. До такої справи долучалися співробітники місцевого краєзнавчого музею.

В процесі пошуків було зібрано унікальний фактичний матеріал, опрацювання якого доручили членам спеціально створеної постійної комісії з вивчення мови та культури маріупольських греків. В результаті експозицію Маріупольського краєзнавчого музею поповнили оригінальні експонати [7]. Крім того, здобутки експедиції мали й практичне значення. Адже, зважаючи на діалектні особливості мови тамтешніх греків, виникла необхідність у підготовці відповідних абетки, граматики, підручників і навчальної методичної літератури [8].

Треба зазначити, що раніше, у 1927 р., уже було складено бібліографічний покажчик з етнічної історії й культури греків, укладачем якого був С. Ялі [9]. Хоча покажчик мав певні вади – не зовсім витримано жанр видання, деякі наведені праці лише побіжно стосуються грецької тематики, уміщено низку неопублікованих документів, – публікація бібліографії стала своєчасною й корисною щодо дослідження історії греків України.

Величезну наукову роботу проводила експедиція Всеукраїнської асоціації сходознавства при ВУАН, до складу якої ввійшли авторитетні дослідники-лінгвісти, зокрема професори Ленінградського університету І. Соколов та В. Гавриленко, співробітник Центрального музею м. Сімферополя Д. Спиридонов, а також К. Костан – перша жінка-вчений із середовища маріупольських греків. В червні 1928 р. Асоціація порушила перед Президією ВУАН питання про проведення спеціальної експедиції в населені пункти приазовських греків з метою дослідження їх мови та побуту [10]. Улітку 1928 р. дослідники обстежили 13 населених пунктів, зібрали глосарій, великий фольклорний і діалектологічний матеріал, який згодом узагальнила спеціально утворена комісія. Остання прийшла до висновку не лише про виняткове наукове значення зібраного матеріалу, а й передусім його практичну значущість у зв'язку з потребами розгортання культурно-освітньої пропаганди серед грецького населення України, підготовки методичної літератури, формування системи народної освіти для цієї групи жителів [11]. За результатами цієї та інших експедицій ученими було опубліковано ряд наукових праць, в яких розглядалися не тільки питання мови та фольклору маріупольських греків, але й проблеми їх громадського розвитку. Насамперед, серед таких слід назвати розвідки А. Куцеволова «Деякі дані про науку і літературу в грецьких колоніях північного побережжя Чорного моря», Т. Теохаріди «Шляхи розвитку новогрецької мови», В. Гавриленка «Експедиція ВУНАС на Маріупольщину 1928 року для вивчення говірок маріупольських греків» та «Новогрецька літературна та народна мова», К. Каргала «Новогрецька народна поезія маріупольських греків». Їх появу можна розглядати як перший крок у справі створення фундаментальних, узагальнюючих праць з історії греків в Україні.

1929 р. став останнім у систематичному вивченні мов та історії приазовських греків. За матеріальної та організаційної підтримки ЦКНМ улітку 1929 р. І. Соколов ще продовжував вивчення маріупольських діалектів, консультував запроваджувачів

еллінізації з питань новогрецької мови та літератури, опрацював фонд Грецького Суду за темою: «Переселення греків» (причому обробив найбільше справ – близько 100, з помір усіх відвідувачів Маріупольського архівного управління) [12].

Обстеження становища греків не обмежувалося лише експедиційними поїздками. Одночасно широко використовувалися фонди місцевого та інших архівів. Так, їх ретельне опрацювання дало можливість І.Соколову уточнити причини й наслідки еміграції греків з Криму в кінці 70-х рр. XVIII ст. та їх подальшого компактного зосередження на Маріупольщині. Дослідник обґрунтовував думку, що маріупольські греки є нащадками грецького населення Криму, яке прибувало на півострів у VIII–IX ст. у зв'язку з чернечою міграцією іконошанувальників із Візантійської імперії і поповнювалося в період османського панування [13].

Причини переселення до Приазов'я набули у праці І. Соколова виразного соціально-економічного характеру: «У соціально-економічному пригнобленні грецького народу полягав найбільш життєвий і реальний мотив до виселення з татарського Криму» [14]. Слід зазначити, що приблизно такого ж висновку дійшли учасники експедиції з дослідження історії та культури греків у Криму Приазов'ї, очолюваної проф. Д. Дриновим [15].

Цікаво, що дослідник, на відміну від майже всіх своїх радянських наступників, досить апологетично характеризує митрополита Ігнатія. Для І. Соколова він – борець за економічний добробут народу, який постраждав через «зрадницькі дії» російського уряду [16].

Праця І. Соколова «З історії колонізації Маріупольщини: (Еміграція на Маріупольщину греків з Криму 1778-го року)» [17] присвячена проблемі переселення греків до Росії. Мотиви переселення за Соколовим – це реалізація Росією своєї політики зі східного питання, а кримські греки скористалися наданим їм правом переселилися до Росії. Автор наголошував, що Росія потребувала заселення Новоросійського краю, і це було другою причиною переселення. Дослідник називає і третю причину переселення – тяжке становище кримських християн. Хоча Шагін-Гірей проводив прогресивні перетворення, навіть видав указ, який зрівнював у правах греків і вірмен з татарським населенням, однак останній носив більш декларативний характер.

Взагалі, майже всі сюжети історії маріупольських греків набувають у І. Соколова яскраво вираженого соціально-економічного детермінізму. Перебільшеною виглядає в авторській трактовці й економічна активність греків у Криму. Перераховуючи галузі їх господарської діяльності, І. Соколов називає й такі, як, наприклад, фабрично-заводська, факт існування яких на той період виглядає вельми сумнівним.

Цю роботу передбачалося опублікувати наприкінці 1920-х рр., але вона так і залишилася неопублікованою і сьогодні зберігається в Інституті рукопису НБУВ. Протягом кінця 20-х – 30-х рр. XX ст. світ побачили тільки статті мовознавчого характеру та рецензії дослідника.

На початку 30-х рр. XX ст. в країні склалася вкрай несприятлива ситуація стосовно продовження дослідницької роботи, хоча загальний передовілейний настрій у зв'язку з 150-річчям переселення греків до України, здавалося, мав би стимулювати видання праць із дотичної тематики. Дослідники віддавали перевагу з'ясуванню проблем етногенезу й мови греків, а з питань етнічної історії особливий акцент робився на участі їх у революційному русі.

Дослідження П.М. Піневича, який у 20-х рр. XX ст. обіймав посади завідуючого історичним та етнографічним відділами Маріупольського музею краєзнавства, «До питання про грецькі привілеї на Маріупольщині» та «Історико-етнографіческий очерк населения Мариупольского округа» [18] теж залишилися невідомими читачам. Про їх

існування стало відомо завдяки рукописам, переданим автором у 1929 р. до Історико-філологічного відділу ВУАН. Пізніше ці дослідження разом з академічними архівами надійшли до відділу рукописів академічної бібліотеки (нині – Інститут рукопису НБУ ім. В. Вернадського). У його роботі «До питання про грецькі привілеї на Маріупольщині» вперше в історіографії досліджувалася динаміка аграрних відносин у маріупольській грецькій громаді. Беручи до уваги втрату основної частини документів з архіву Маріупольського грецького суду, дослідження П. Піневича, здійснені на підставі тих матеріалів, набувають ще більшого значення. Як зазначає Л. Якубова, вивчаючи позови греків із приводу перерозподілу землі Маріупольської округи, П. Піневич доводить безпідставність і наївність їхніх домагань; по-друге, вимушений визнати обґрунтованість і неквапливість дій уряду; по-третє, визнає, що зменшення ділянок стало «величезною трагедією греків щодо одного з їхніх привілеїв» [19].

Інша праця дослідника – «Историко-этнографический очерк населения Мариупольского округа» – відтворює колонізаційні процеси в Північному Приазов'ї та порушує питання взаємодії культур у мультинаціональному оточенні. На думку автора, важливу роль у переселенні греків із Криму до Північного Приазов'я відіграло намагання митрополита Ігнатія відокремити греків і таким чином зберегти їх національні традиції та культуру.

Праці П. Піневича спіткала така ж доля, як і роботи І. Соколова. Цілком погоджуємося з Л. Якубовою, що на перешкоді їхній публікації на зламі 20–30-х рр. стала вочевидь їхня фактографічність, діапазон використовуваних джерел, що самі по собі ламали марксистсько-ленінські пасажі й насаджувану зверху концепцію російської історії. Видається шитою білими нитками концепція жорсткого гноблення греків з боку уряду, в якого купка людей у 18 тис. осіб виборола собі територіальну й адміністративну автономію, широке економічне й податкове сприяння; уряду, який наділив гноблених величезними ділянками землі, беручи з них за користування нею по п'ять копійок з десяти на рік; уряду, на який можна було позиватися й відсудити різницю в переоподаткуванні. Вочевидь, історія відносин російського уряду та Маріупольської грецької громади в умовах радянської дійсності (за якої земельні фонди громади зменшилися вдвічі, а оподаткування вщент руйнувало селянське господарство) виглядали як нонсенс, як такий досвід суспільно-політичної активності меншини, що його не можна було оприлюднювати [20].

У 1929 р. було опубліковано доповідь Д.С. Спиридонова «Історичний інтерес вивчення говірок маріупольських греків» [21], в якій викладено не лише новітні для того часу погляди на мовознавство як допоміжну історичну дисципліну, а й неупереджений погляд науковця на сутність культурних проблем греків Маріупольщини та їхні національно-культурні перспективи. Автор констатував, що «...мова ще жива, звичайно, мова, демотична, звичайно, мова, яка втягнула багато чужорідних елементів, але мова грецька за своєю фонетикою, морфологією і лексикою» [22]. Важливим внеском Д. Спиридонова стала класифікація румейських діалектів, якої науковці з певними корективами дотримуються й нині.

Дослідниця літератури маріупольських греків К. Костан на відміну від І. Соколова вважала, що «греки у Криму зовсім не були так пригнічені. ... Заможний клас греків у Криму вів широку торгівлю, грав певну політичну роль» [23]. Переселення ж було наслідком політики російського царату у змові із заможними греками. Основна маса грецького населення була проти виходу з Кримського півострова.

Отже, можна побачити, що на зорі формування нового бачення історії греків Приазов'я, яке відбувалося синхронно зі становленням радянської історіографії, мали місце різні трактовки певних сюжетів їх буття. Тому актуальною справою у ході роботи з національними меншинами було систематизоване і якомога більш однозначне відтворення їх історичного минулого у відповідності до нових ідеологічних позицій.

Саме такому завданню була підпорядкована перша і єдина за радянської доби узагальнююча праця з історії грецької меншини, що вийшла у 1931 р. і мала назву «Греки в УСРР» [24]. У розпорядженні її автора – голови грецької секції ЦКНМ С. Ялі – був багатий матеріал, зібраний у тому числі і за його власної участі експедицією Центральної комісії національних меншин. Саме він і становить основу джерельного комплексу праці та дозволив автору докладно висвітлити сучасну ситуацію у грецькому середовищі, напрямки й результати радянзації грецького села. В історичній частині своєї праці С. Ялі спирався на факти та, іноді, твердження, викладені Г. Тимошевським у праці «Мариуполь и его окрестности», але нерідко вдавався до їх власного тлумачення. Саме Г. Тимошевський був єдиним авторитетом для С. Ялі при висвітленні грецької минувшини в умовах «браку будь-якої літератури, за виключенням церковно-попівської дореволюційних часів».

Цікаво відзначити, що для С. Ялі історія приазовських греків уособлює історію всіх українських греків і хоча він наводить статистичні дані про грецьке населення інших регіонів України, вони не знаходять подальшого висвітлення у праці. Таким чином, відбувається певне нівелювання вивчення процесу розвитку інших грецьких громад України, вони згадуються лише побіжно.

Як зауважує С. Ялі, він не ставив за мету докладно розглянути історію греків в умовах царського ладу, але разом із тим деякі висновки автора заслуговують на згадку. Насамперед, це суттєве корегування концепції історичного минулого приазовських греків. Згідно з офіційним державним баченням минулого радянських греків, С. Ялі, використовуючи комуністичну фразеологію, додав до попередньої концепції про національно-культурний визиск у Кримському ханстві тезу про гноблення греків також і в Російській імперії. Так, С. Ялі наголошує на об'єктивному інтересі російського уряду до Чорноморського узбережжя як основної причини переселення греків: «Це (переселення) було лише одним зі стратегічних маневрів, одним із пунктів «серйознішої» програми поміщицького уряду» [25]. Також серед причин С. Ялі називає прагнення Росії послабити економічні позиції татар та турків, заселити великі простори Південної України, спустошені після знищення Запорізької Січі, бажання збільшити експорт зерна з поміщицьких господарств. Також автор пише про економічну залежність грецького населення від церковної групи, оскільки саме митрополит та духівництво у цілому були найбагатшими представниками кримських греків. На підтвердження цього автор наводить опис численного майна митрополита. Таким чином, репресії проти православної церкви з боку татар С. Ялі пояснює класовими та матеріальними, а не національно-релігійними причинами.

Небажанням греків переселятися та їхнім невдоволенням новими місцями, з одного боку, та хитким становищем уряду Катерини II внаслідок селянських заворушень, з іншого, автор пояснює численні пільги, що їх було надано колоністам [26]. Утім, один із головних привілеїв – територіальна автономія та власний суд – не заперечує тези про пригнічення з боку царату, адже, по-перше, самоврядні установи перебували в руках грецької буржуазії, що, користуючись відсутністю конкуренції, невпинно збагачувалася та не дбала про інтереси народу. По-друге, подекуди значний тиск на грецькі автономні структури здійснювала російська влада. Цікаво, що С. Ялі послідовно впроваджує думку про вміле маніпулювання царською владою грецьким суспільством. Запровадивши пільги, уряд сприяв зміцненню торгівельної буржуазії, диференціації у грецькому середовищі. А коли під впливом реформ 1860–1870-х рр. привілеї було скасовано, цей процес пройшов безболісно, адже верхівка грецького суспільства – міцна та економічно могутня – вже особливо їх і не потребувала.

С. Ялі був першим, хто порушив питання суперечностей серед основних груп грецької еліти – торгівельної буржуазії та духівництва, указавши на їх соціально-

економічне підгрунття. При цьому він не погоджується з Г. Тимошевським: «І хоча буржуазні історики й силкуються змалювати Ігнатія як оборонця грецької бідноти, річ зрозуміла, що ворожнеча між грецьким купецтвом і його органом – судом та митрополитом – в основі була, перш за все, виявленням боротьби двох економічних груп: торговельної буржуазії і церковної групи, також досить заможної, а, головне, почасти теж торговельної боротьби за право визискувати грецьку бідноту» [27].

Відвертий соціально-економічний детермінізм С. Ялі не дозволяє йому сформулювати більш точний висновок, для якого у нього, до речі, були передумови. Адже, на наш погляд, в основі суперечок полягав процес зміни правлячих еліт у грецькому суспільстві. Духівництво, маючи на півострові повноту адміністративної влади, на нових місцях стрімко втрачало її під натиском купецтва та сільської буржуазії і їх інституцій.

Дослідник уперше в історіографії, хоча і під виглядом внутрікласових суперечностей, представив неоднозначність національно-культурного розвитку приазовських греків у ХІХ – на початку ХХ ст. як результат боротьби двох тенденцій – національно-охоронної та русифікаторської, що насаджувалася урядом. Він виділяє одну групу буржуазії, яка безумовна перейшла на сторону царизму, та іншу, перш за все сконцентровану у міській думі, яка боролася проти російщення. Утім, цю боротьбу він називає «заграванням із грецькими трудящими». Згодом, це «загравання» перестало відповідати інтересам буржуазії, і вся вона стала надійним інструментом русифікації народних мас.

Цікаво, що свідченням політики російщення, що її здійснював царат за допомогою грецької буржуазії, дослідник вважає навіть вищі, ніж серед інших національностей, рівень загальної освіти та писемності (російською мовою) у маріупольських греків. Адже грецька буржуазія, що посідала чільне місце у земстві та міській думі, спрямовувала освітні заходи перш за все на грецькі села.

Теза про те, що буржуазія продала національні інтереси греків, що вона разом із російським царатом здійснювала не тільки соціальне, а й національне гноблення часто використовується автором для дискредитації процесу самоорганізації грецької спільноти під час бурхливих подій національно-демократичної революції. Адже ця самоорганізація здійснювалася за ініціативою та під керівництвом буржуазних кіл.

Так, з яскраво виражених класових позицій проаналізовано процес створення Маріупольської спілки еллінського народу, яка виникла у ході національно-демократичної революції і всіляко підтримувала державотворчі процеси в Україні [28].

Особливості соціально-класової структури грецького суспільства, його заможність та велика землезабезпеченість зумовили інертне ставлення греків до революційних гасел. Єдиним чинником, що їх до певної міри революціонізував, була антивоєнна агітація. Саме солдати, що поверталися з фронтів Першої світової війни, і були, на думку С. Ялі, головними носіями пробільшовицьких настроїв, які, натомість, дуже швидко «випарувалися».

С. Ялі також не приховує, що боротьба грецьких селян проти білогвардійців не була організована більшовиками, а являла собою спонтанний рух проти політики конфіскацій та мобілізації, що її приводили білі генерали. І вже потім грецькі повстанські загони приєдналися до червоноармійців. Утім, твердження автора, що греки не вступали до армії Нестора Махна не відповідають істині й викликані, очевидно, політичними мотивами. Адже Н. Махно позиціонувався як ворог радянської влади і вказувати на активну участь греків у махновському русі С. Ялі остерігався. Як аргументовано довели сучасні дослідники, грецький елемент був широко презентований у повстанській армії «батьки» [29].

Дуже цікавими в інформативному плані є розділи, що присвячені «радянському будівництву» у сфері економічних відносин, культури та освіти, адже написані вони

безпосереднім учасником цих процесів. Звертає на себе увагу особливість риторики автора, що яскраво відображає загальні тенденції в оцінках вкорінення радянської влади на селі. Характеризуючи процес створення та діяльності національних сільрад та районів С. Ялі акцентує увагу на двох головних моментах – необхідності витіснення з органів влади «куркульського елементу» та перехід у діловодстві на грецьку мову [30]. Причому, перший сюжет явно превалує. Здається, для автора (і, напевно, не тільки для нього) усунення заможних селян із національних сільрад було самоціллю у процесі «адміністративного обслуговування» грецької спільноти. Адже С. Ялі взагалі нічого не говорить про те, чим займаються сільради та апарат національних районів, яку діяльність проводять, як вони корегують свої повноваження із загальними органами радянської влади, як сприймаються грецьким загалом. Замість цього він детально описує динаміку змін соціального складу грецьких рад кількох скликань та із задоволенням констатує, що все більше у радах представлені незаможні селяни.

І все ж спроби парадного висвітлення суспільно-політичних процесів не стають домінантою у цьому сюжеті. С. Ялі прекрасно розумів, що реальна ситуація ще далека від бажаної. Відсоток комуністів та комсомольців у радах залишався малим, а чільне місце там посідали заможні селяни й середняки. Головну причину цього автор бачив у незадовільній класовій диференціації грецького села, впливі на селянство дрібної буржуазії при слабкій організованості селянської бідноти.

Виходячи з цього, головними завданнями радянського будівництва у грецькому селі С. Ялі вважав посилення й закріплення впливу бідноти у грецьких сільрадах, надання радам ролі провідників більшовицької «генеральної лінії партії» щодо соціалістичної реконструкції промисловості й сільського господарства, ліквідацію куркульства як класу на базі суцільної колективізації й переведення роботи апарату на грецьку мову [31]. Отже, із формульованих завдань видно, що сільради, за задумом партійного керівництва, являли собою не форму самоорганізації грецького населення, його залучення до суспільно – політичних процесів та адміністративного керування, а мали стати інструментом кардинальних перетворень на селі.

Під кутом цих перетворень, і, насамперед, колективізації розглядає С. Ялі економічний розвиток грецького села. Подаючи невеличкий історичний екскурс у розвиток господарства у грецьких селах, автор відзначає, що велика землезабезпеченість греків зумовлювала екстенсивні форми землекористування і тільки при радянській владі греки оволоділи такими технологіями, як сімба озимини та пар [32]. Автор наводить численні статистичні відомості щодо динаміки сільськогосподарського розвитку регіону. Їх аналіз виглядає дещо суперечливим. Так, деяке підвищення врожайності після років революції автор, безумовно, відносить на карб «грамотної політики радянської влади». З іншого боку, реальне підвищення добробуту селян у роки непу, зокрема зростання забезпеченості худобою у 1925–1928 рр., викликає у нього стурбованість, адже це пов'язане зі зростанням кількості заможних селян. Отже, «боротьба з куркульством» поступово перетворюється на центральну тему і цього сюжету. С. Ялі відзначає, що заможні селяни посіли провідні позиції у сільськогосподарських кредитних товариствах, що впливає на пріоритетність надання кредитів [33]. Автор замовчує факти опору колективізації, навпаки, він відзначає, що у грецьких селах вона йде доволі успішно. Доведення, згідно з партійними настановами, усупільнення селянських господарств до 80% він вважає важливим завданням «соціалістичної реконструкції села».

На особливу увагу заслуговують спостереження автора щодо проблеми «організації культурної роботи», яка містила важливі питання створення писемності та формування національного шкільництва. Складна лінгвістична ситуація викликала нездоланні труднощі при практичному здійсненні кроків у цьому напрямку. Радянській

владі, що вперше намагалася здійснювати системну діяльність, спрямовану на мовне відродження та створення національної освіти, судилося вповні стикнутися з ними. С. Ялі, що був одним із керманців відповідної роботи, залишив дуже цінні свідчення про «національно-культурне будівництво у грецькому середовищі».

Як практик освітньої та національно-культурної справи, С. Ялі визначає напрями прискорення і підвищення ефективності елінізації – посилення пропагандистської роботи, переведення всіх дисциплін, що викладаються у Маріупольському грецькому педтехнікуму, на димотику (розмовну мову народу Греції), проведення експедицій із метою вивчення діалектів, створення такої суспільної інфраструктури, яка передбачала б затребуваність знання грецької мови [34].

Підсумовує працю С. Ялі розділ під назвою «Наші найближчі завдання», де у суто пропагандистському дусі визначаються напрями «соціалістичного перетворення» грецького села, більшість яких пов'язані з колективізацією та «ліквідацією куркульства як класу» [35].

Утім, незважаючи на відчутний ідеологічно-пропагандистський присмак, дослідження С. Ялі, його робота має значну історіографічну та джерелознавчу цінність. Вона не тільки чітко визначає нові офіційні концептуальні засади щодо трактування історії приазовських греків та перспектив їх розвитку, а й надає великий і систематизований джерельний матеріал стосовно процесів соціалістичного будівництва у грецькому середовищі.

Зазначена праця відзначалася:

- обґрунтуванням тези про національно-культурне та соціально-економічне гноблення греків за часів царату, «посібниками» якого виступали грецька буржуазія та духівництво;

- спробою продемонструвати суперечливість національно-культурного розвитку приазовських греків у ХІХ – на початку ХХ ст. як результат боротьби двох тенденцій – національно-охоронної та русифікаторської, що насаджувалася урядом;

- ідеологічно заангажованим висвітленням подій революції та громадянської війни у грецькому середовищі;

- послідовним аналізом радянської грецького села в економічній, громадській та культурній сферах із метою обґрунтування правильності радянської політики у цих напрямках.

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що за особливостями методологічних та методичних підходів в історіографії історії греків Північного Приазов'я 20–30-х рр. ХХ ст. можна виділити три основні напрямки. Перший складають праці дослідників, методологічні підходи та світогляд яких формувалися у дореволюційний період або під впливом класичної академічної науки. До них, на нашу думку, слід зарахувати праці І. Соколова, Д. Спиридонова, В. Гавриленко, А. Куцеволова, К. Каргала. Другий напрямок представлений переважно працями краєзнавців з історії та етнографії греків. Прикладом таких можна вважати робот П.М. Піневича, К. Костан, Л. Шевченко. Третя група праць нашаровувалася завдяки зростаючому з року в рік впливу марксистсько-ленінської ідеології, згодом структурно оформленого в Істпарті УСРР, основним представником якого можна вважати С. Г. Ялі. Нерівноцінність наукового рівня вищезгаданих розвідок, написаних приблизно в один час, відбивала боротьбу між ідеологічними настановами та науковою об'єктивністю в дослідницькому процесі.

Тематика і напрями наукових досліджень зазначеного періоду залежали від завдань державної національної політики, зокрема, коренізації, відбиваючи ідеологічну й суспільно – політичну ситуацію у країні та її зміни. Відтак науковий процес характеризувався:

- інституціалізацією етнічних студій у Всеукраїнській академії наук, що дозволило цілеспрямовано та за умов певної фінансової підтримки досліджувати соціальні, економічні, культурні аспекти буття маріупольських греків;

- пріоритетністю мовознавчих, етнографічних досліджень, яка була зумовлена необхідністю прискореного освітнього та культурного будівництва;
- ігноруванням тих висновків учених, що суперечили рішенням державних органів у сфері національно-культурної роботи;
- створенням у праці С.Ялі обґрунтованої у відповідності до класового підходу та нових ідеологічних настанов концепції історії приазовських греків.

Список використаної літератури

1. Араджиони М.А. Греки Крыма и Приазовья: история изучения и историография этнической истории и культуры (80-е гг. XVIII в. – 90-е гг. XX в.) / М.А. Араджиони. – Симферополь, 1999. – 132 с.; Чернухін Є.К. Грецьке Ніжинське братство: історіографія та джерела / Є.К. Чернухін. – К., 1998. – 98 с.; Капінус О.Л. Грецькі громади України кінця XVII – початку XXI ст.: історіографія проблеми: дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук. Спец. 07.00.06 Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни / О.Л. Капінус. – Донецьк, 2008. – 215 с.
2. Якубова Л. Маріупольські греки (етнічна історія): 1778 – початок 30-х років XX ст. / Л. Якубова. – К., 1999. – С. 83.
3. Араджиони М.А. Греки Крыма и Приазовья: история изучения и историография этнической истории и культуры (80-е гг. XVIII в. – 90-е гг. XX в.). – С. 22.
4. Терентьева Н.А. Греки в Украине: экономическая и культурно-просветительская деятельность (XVII–XX вв.) / Н.А. Терентьева. – К., 1999. – С. 282.
5. ЦДАВО, ф. 413, оп. 1, спр. 485, арк. 82.
6. Там само, спр. 242, арк. 77.
7. ІР ЦНБУ НАН України, ф. 10, спр. 34125, арк. 17.
8. Там само, спр. 4488–4489, арк. 6.
9. Ялі С.Г. До справи вивчення грецького населення на Україні // Краєзнавство. – 1927. – № 2. – С. 30–32.
10. ІР ЦНБУ НАН України, ф. 10, спр. 34125, арк. 17.
11. Там само, спр. 24190, арк. 3.
12. Якубова Л. Елліністичні розвідки в архівах ВУАН // Записки товариства Андрія Білецького. – Вип. IV. – Кн. 2. – К., 2006. – С. 12–21.
13. Соколов И.И. Мариупольские греки: 1. Мариупольские греки до переселения их на Украину (XV–XVIII вв.) // Тр. Ин-та славяноведения АН СССР. – М., 1932. – Т.1. – С. 297–317.
14. Там само. – С. 314.
15. ІР ЦНБУ НАН України, ф. 10, спр. 34125, арк. 4–5, 16, 28–29.
16. Соколов И.И. Мариупольские греки: 1. Мариупольские греки до переселения их на Украину (XV–XVIII вв.) // Тр. Ин-та славяноведения АН СССР. – М., 1932. – Т.1. – С. 311.
17. ІР НБУ НАН України, ф. 10, спр. 14773.
18. Там само, ф. 10, спр. 11725, 11726.
19. Якубова Л. Елліністичні розвідки в архівах ВУАН // Записки історико – філологічного товариства Андрія Білецького. – Вип. 4, кн. 2. – К., 2006. – С. 18.
20. Там само. – С. 18–19.
21. Спиридонов Д. Исторический интерес вивчення говірок маріупольських греків // Східний світ. – 1930. – № 17 (3). – С.171–181.
22. Там само. – С. 178.
23. Костан К. З літератури маріупольських греків. – Харків, 1932. – С. 18.
24. Ялі С. Греки в УРСР / С. Ялі. – Харків, 1931. – 208 с.
25. Там само. – С. 10.

26. Там само. – С. 16.
27. Там само. – С. 21.
28. Там само. – С. 25.
29. Якубова Л. Маріупольські греки (етнічна історія) 1778 р. – початок 30 – х років ХХ ст. – С. 67.
30. Ялі С. Греки в УСРР. – С. 65.
31. Там само. – С. 95.
32. Там само. – С. 103.
33. Там само. – С. 110.
34. Там само. – С. 133.
35. Там само. – С. 154.

Стаття надійшла до редакції 7.09.2011

G. V. Hedo

GRECO NORTHERN AZOV IN HISTORICAL AND ETHNOGRAPHIC STUDIO 20–30 THE XX-TH CENTURY

In the article proved that the themes and direction of research nauchny'h zavysely such tasks the State National Policy, otrazhaya ydeolohycheskuyu and socially polytycheskuyu situation in the country and its changes. Otmecheno, that the scientific process harakteryzovalsya: ynstytutsyalizatsyey etnycheskyh Studies PA All – Ukrainian Academy of Sciences; pryorytetnostyu linguistic, ethnographic Studies; yhnoryrovanyem vyvodov those scientists that are protyvorechyly solutions hosudarstvennyh organs in the area of National – cultural work, the establishment of luck S. Yaly obosnovannoy in accordance with the approach klassovym and novyту ydeolohycheskymu unit concept of history Priazovskiyy Greeks.

Keys words: *Historiography problems historiographic situation, Mariupol Greeks.*

УДК 930(470+571)"1850/1917":929Брюховецький

С. В. Тарасов

ДІЯЛЬНІСТЬ ГЕТЬМАНА І. БРЮХОВЕЦЬКОГО В РОСІЙСЬКІЙ ДОРЕВОЛЮЦІЙНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Аналізуються дослідження російськими істориками другої половини ХІХ – початку ХХ ст. особистості і діяльності гетьмана І. Брюховецького. Автор робить висновок про наявність у російській історіографії єдиного погляду на проблеми пов'язані з гетьмануванням І. Брюховецького.

Ключові слова: *Руїна, І.Брюховецькій, «Московські статті 1665 р.», єпископ Мефодій, П. Андрусівській договір 1667 р. Дорошенко, повстання під керівництвом І.Брюховецького, російська історіографія.*

Доба Руїни є однією з важливіших у історії України як за подіями, що трапились, так і за масштабом наслідків. Серед гетьманів цього періоду І. Брюховецькій звернув на себе доволі пильну увагу з боку російських дореволюційних істориків. Його діяльність викликала інтерес і у вчених що займалися дослідженням так званої «загальноруської історії», і у спеціалістів в галузі історії України. При цьому особистість І.Брюховецького не викликала у російської історіографії особливих симпатій.

С.Соловйов був, як звичайно, стриманим у своїх оцінках, проте із відомостей, що він наводив, вимальовувався не дуже привабливий образ гетьмана. Він зображав гетьмана